

УДК 72.03

О.І. Моркляник*кандидат архітектури, асистент***О.Ю. Курець***студент кафедри «Архітектурне проектування» Національний університет
«Львівська політехніка»*

УКРАЇНСЬКИЙ АРХІТЕКТОР РОМАН ГРИЦАЙ: ТВОРЧИЙ ТА ЖИТТЄВИЙ ШЛЯХ

Анотація: постать архітектора, просвітянина, педагога, свідомого громадянина Р. С. Грицяя маловідома мистецькій аудиторії України. Роман Грицяй – український архітектор, учень та послідовник знаного львівського архітектора Івана Левинського. Р. Грицяй здобув освіту у Львівській політехніці. У міжвоєнний період (1922-1939 рр.) утвердився як зодчий громадських будівель і споруд: народних домів, шкіл, лікувальних установ, церков. Був основоположником конструктивістсько-функціоналістичного стилю в Галичині. Матеріали роботи можуть бути використані при написанні наукових праць з історії української архітектури та культури, в навчальних виданнях.

Ключові слова: творчість Р. Грицяя, архітектурна спадщина Р.Грицяя, конструктивістсько-функціоналістичний стиль, архітектор Галичини ХХ ст.

Постановка проблеми. Проголошення відновлення незалежності української держави дало могутній поштовх розвитку усіх сфер її життя, насамперед – культури та мистецтва. Репресивні системи усіх окупаційних влад намагалися знівельовати українську культуру, освіту, науку, мистецтво, перетворивши націю у щось безмовне та асимільоване; знищити не лише її кращих представників, але й саму пам'ять про них. Тому ще й сьогодні надто повільно повертаються до нас імена і творіння колись уславлених відомих українських митців – художників, архітекторів, поетів, композиторів.

Про діяльність Романа Грицяя майже нічого не відомо мистецькій аудиторії України, хоча такі мистецтвознавці, як В.Січинський, М.Голубець, Т.Геврик вважають його одним із найвидатніших українських архітекторів I-ї пол. ХХ ст.

Непроста доля одинадцятилітнього в'язня сталінських таборів, вся родина котрого до кінця радянської імперії перебувала спочатку в офіційних, а далі – у негласних ворогах народу. На щастя, його творінням судилася краще доля, ніж самому авторові. До наших днів збереглися численні громадські споруди, житлові будинки та пам'ятники, проєктовані Р.Грицаєм для м. Рогатина та інших міст і сіл Галичини. Він був творцем нового образу української церкви,

що поєднував архітектурну традицію з модерними напрямками, обумовленими новими будівельними матеріалами й технічними засобами; був одним із основоположників та наслідників конструктивістсько-функціонального стилю в українській архітектурі, митцем, що зробив вагомий внесок у появу та розвиток дизайну в Галичині. Постать Р.Гриця заслужує на увагу і пошану, тому вивчення його творчого та життєвого шляху визначило актуальність даного дослідження.

Мета дослідження полягає в тому, щоб на базі літературних джерел, фотодокументів систематизувати архітектурну спадщину та скласти життєпис знаменитого архітектора Р.Гриця. Складність та багатоплановість досліджуваної проблеми зосереджено на вирішенні таких **завдань**:

- збір і систематизація матеріалів про архітектурно-мистецьку спадщину архітектора Р.Гриця;
- висвітлення історичного портрету Р.Гриця;
- виявлення стильових напрямів 20-30 рр. ХХ ст. у спорудах проєктованих Р.Грицею.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Роман Гриця – історичний портрет архітектора, патріота, педагога.

Народився Р.Гриця 26 листопада 1887 р. у Львові в сім'ї юриста, навчався у Львівській гімназії, яку успішно закінчив у 1906 р. В 1910 р. Р.Гриця вступив до Львівської політехніки, котру закінчив у 1914 р. за фахом інженер-архітектор. Його наставником був Іван Левинський, який згодом запросив Р.Гриця до власного приватного архітектурного бюро.

І Світова війна завдала значних збитків містам Галичини. Зруйнована велика кількість будинків, залізничних колій, мостів, доріг. На звільнених територіях австро-угорський уряд Галичини, так званий «Крайовий віділ» у м. Львові, приступив до відбудови зруйнованих об'єктів. Для цього створені відповідні експозитури, в тому числі і в м. Рогатині, керівником якої призначено інженера В. Дидинського, а його заступником Р.Гриця. Почалось проєктування та відновлення будинків, перш за все, центральної частини міста. Через два роки В.Дидинський виїхав до м. Дрогобича, а його місце посів інженер Р.Гриця [1]. Р. Гриця відкрив своє інженерно-архітектурне бюро. Саме в цей період (1922–1939 рр.) розгорнув свій талант як архітектор.

За період польської адміністрації займав посаду заступника голови міської управи (магістрату), а також вчителював у Рогатинській гімназії – проводив уроки креслення, малювання і трудового навчання [3]. Улюбленою сферою діяльності архітектора було проєктування громадських будівель: народних домів, будинків культури, шкіл, лікувальних установ, церков. У 30-х рр. ХХ-го ст. Р.Гриця займає достойне місце в рядах відомих на той час архітекторів

Галичини. 7 грудня 1931 р. на підставі представлених документів та складеного екзамену Міністр громадських робіт Польщі надав інженеру-архітектору Р.Грицаю уповноваження до керівництва будь-якими будівельними роботами, а також виготовлення планів, пов'язаних з будівництвом таких об'єктів.

В культурно-освітньому житті Рогатинщини Р. Грицай проявив себе як активний член товариства «Просвіта», мав власну бібліотеку, багато читав, вільно володів німецькою та польською мовами, захоплювався шахами. Майстерний педагог Рогатинської гімназії імені В. Великого на долі котрого поставив своє клеймо радянський тоталітарний режим. Р. Грицай переніс на собі трагедію українського культурного діяча: арешт, суд, каторжні роботи, заслання.

Крім, проектування будівель, Р.Грицай займався малюванням (його художні твори експонувались в історико-етнографічному музеї «Опілля» в м. Рогатині по вул. І. Крип'якевича, 19) та розробляв зразки вишивок в українському національному стилі.

Під час німецької окупації (1941-1944 рр.) Р.Грицай працював заступником бургомістра міської управи в м. Рогатині. З приходом радянської влади в Західній Україні тоталітарна система руйнувала цвіт української нації, почалися переслідування, арешти. 16 жовтня 1945 р. НКВС арештував архітектора Р.Грицаю. Його було відправлено до Станіславської в'язниці. Р.Грицаю визнали винним в тому, що в період німецької окупації в червні 1941р. добровільно поступив на посаду заступника бургомістра м. Рогатина, де працював до березня 1944р. Працюючи на цій посаді, виконував вказівки німецьких властей, збирав податки, зерно, худобу, проектував стрілецькі могили українським націоналістам тощо.

Військовий трибунал МВС Станіславської області 25 квітня 1946 р., засудив Р.Грицаю на 15 років каторжних робіт [4]. Покарання відбував в Іркутській області. Тюремне ув'язнення не тільки фізично, а й морально виснажило талановитого майстра. 10 листопада 1955 р. на підставі ст. 2 Указу Президії Верховної Ради СРСР від 17.09.1955 р. Р. С. Грицаю було звільнено із зняттям судимості і позбавлення в правах [1]. Після повернення з тюрми Р. Грицай проживав у м. Львові. Через відсутність будь-яких документів про стаж роботи Р.Грицаю рішенням відділу соціального забезпечення Рогатинського району призначили мінімальну пенсію. Згодом хвороба прикувала його до ліжка, і на 81 році Роман Грицай помер. Похований на Рогатинському міському цвинтарі неподалік пам'ятника Героям УГА (Української галицької армії).

28 квітня 1992 р. на фронтоні Рогатинської центральної районної бібліотеки відкрито меморіальну таблицю Роману Грицаю, а одну із вулиць м. Рогатина названо його іменем.

Карта архітектурних споруд Рогатинщини – творіння рук Романа Грицяя

Життєвий і творчий шлях талановитого українського архітектора Р.Грицяя можна охарактеризувати рідкісним для нашої епохи – відданістю мистецтву.

Талант – це здібність, переплавлена в індивідуальність митця. Палітра архітектурної творчості Р.Грицяя надзвичайно широка. Він – автор численних архітектурних творів, монументів, пам'ятних знаків. Висока професійність постійно зобов'язувала його до пошуку нових архітектурних форм. Працював зодчий у стилі класичного конструктивізму [5]. Після знищень у I світову війну велику увагу зодчий приділяв м. Рогатину, будучи повітовим архітектором Рогатинщини. Вся центральна частина міста збудована під його керівництвом.

Реалізував себе митець в улюбленій сфері проектування громадських будівель; став відомим у свій час в професійних колах Галичини, як учасник міжнародних конкурсів. Серед розмаїтої палітри архітектурних творів Р. Грицяя є такі, котрі стали найхарактернішими прикладами пануючого в той час конструктивістсько-функціоналістичного стилю.

Окружний (повітовий) Союз Кооператив (табл. 1, рис. 1.1 - 1.3).

На поч. ХХ ст. Західноукраїнські землі зберігають статус внутрішньої колонії Австро-Угорщини. Саме в цей час в архітектурі Західної України знайшли відображення прийоми стилістики, близькі до традицій віденської школи. «Сплав» конструкцій та декору служив архітектору цього періоду візуальним втіленням принципів природи: криволінійний силует фронтонів, м'яко закруглені кути, стеблоподібний чи змієподібний малюнок членувань, огороження балконів, лоджій. Західноукраїнські архітектори намагаються створити новий галицький стиль [8]. Р.Грицяй під впливом тогочасного стилю творить власну архітектуру. Прикладом є «Окружного Союзу Кооператив».

В січні 1924 р. в м. Рогатині відбувається нарада за участю вчителів Рогатинської гімназії ім. Володимира Великого та духовних діячів повіту, яка розглянула питання будівництва «Народного дому» [4]. В 1927р. ця будівля була споруджена і тут розташувався і почав свою діяльність Повітовий Союз Кооператив. Про те, що це дійсно так було, підтверджує сьогодні ливарне клеймо яке збереглося на решітці балкона другого поверху будинку. З 1930 р. кооператив отримав назву «Окружний Союз Кооператив», об'єднавши Рогатинщину, Перемишлянщину, Ходорівщину та м.Галич. В чотирьох повітах «Окружний Союз Кооператив» нараховувалось біля 13 тис. спілчан, дохід від торгівлі на той час становив майже 200 тис. польських злотих щорічно [7]. На той час кооператив робив велику справу, захищаючи економічні, особисті та й національні права жителів. В роки II Світової війни він припинив свою діяльність.

Рогатинська середня школа №1. (польська гімназія ім. Петра Скарги) по вул. Т.Шевченка, 71а (табл. 1, рис. 1.7, 1.8).

Серед творчої спадщини архітектора Р.Грицяя Рогатинська СЗОШ I-III ст. №1 займає особливе місце. Тому, що серед всіх будівель м. Рогатина і краю школа є тим творінням великого майстра, котре живе найактивнішим життям, вона була, є, і буде джерелом мудрого, доброго, і вічного. Очевидно, що саме багатогранний талант Р. Грицяя дав йому можливість втілити в споруді школи незвичайне ставлення цієї людини до освіти і майбутнього свого народу. Ми говоримо про нього як про патріота, педагога, графіка, художника, і насамперед, архітектора, Він зумів переступити через устелені архітектурні догми, прихилитись до новітнього архітектурного напрямку європейської архітектури і поєднати класичні форми з новими архітектурними течіями.

Школа – це робочі класні кімнати, лабораторії і господарські приміщення. Всі ці вимоги забезпечені в споруді Рогатинської школи. Р. Грицяй отримав замовлення на проект польської гімназії від міської влади м. Рогатина, тому, що «Польська школа людова» не могла забезпечити необхідною кількістю навчальних місць дітей польського населення міста. У 30-х рр. XIX ст. в м. Рогатині проживало приблизно 1,5 тис. поляків і потребу у спорудженні нового навчального закладу ставала нагальною, тим більше, що у місті діяла відома і поважна українська гімназія ім. Володимира Великого (табл. 1, рис. 1.11), що в умовах загальної полонізації українського населення викликало у поляків обурення [1].

Крім державних коштів використовувалися кошти польських меценатів: Францішека Костивко, Бруно Дешевського, [2]. Новий навчальний заклад повинен був носити назву «Панстова гімназія ім. Петра Скарги».

Видно з проекту та зовнішнього вигляду школи, що споруда є довершеним архітектурним твором громадського призначення з властивими їй строгістю, класичністю форм і ліній. Р. Грицяй зумів до тонкощів, до дрібниць передбачити все для тих, хто буде вчитися і працювати тут.

Нижній поверх – це спортивний зал, роздягальня, складські приміщення. Цікаво, що пічне опалення передбачає збереження опалювальних матеріалів, дров. Для цього архітектор передбачив підземне складське приміщення. Тому дрова завжди були сухими і надійно захищеними. Майданчик балкону використовувався для проведення оглядових уроків з географії та астрономії у вечірній час. Парадні і запасні виходи дають можливість за лічені хвилини при необхідності евакуювати учнів із приміщення.

Зручне місце для навчального закладу вибрано за порадою архітектора. Він розташував школу на пагорбі, віддаляючи її від дороги. Втілив у життя задум архітектора майстер будівельної справи Юзеф Янович Козачек (1876-1950 рр.).

Брак коштів та події II Світової війни призупинили спорудження гімназії. Німці використовували приміщення школи для «Торгової школи» і госпіталю; з приходом Радянської влади у 1944 р. споруду почали використовувати за призначенням [1]. У 1969 р. добудований новий корпус школи. Його проект створений групою Івано-Франківських архітекторів. В такому вигляді школа є дотепер.

Пам'ятник полеглим героям – стрільцям Української Галицької Армії в м. Рогатині (табл. 1, рис. 1.9)

Проект пам'ятника був задумом архітектора Р.Грицяя. Креслення було виготовлене у 1928 р. Архітектор намагався втілити в граніт всю велич і значимість події. На верхній частині на фоні Тризуба викарбувані роки боротьби (1918-1919 рр.). Пам'ятник полеглим героям-стрільцям УГА будувався майже півтора року. Всі роботи виконувались вручну майстри Конради з Тернопільщини. У верхній частині з правої сторони зберігся напис: «Брати Конради. с. Струсів».

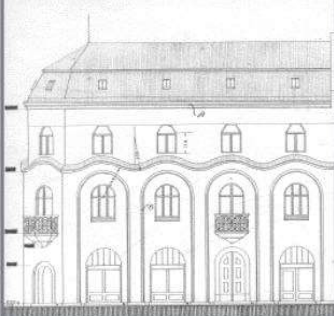
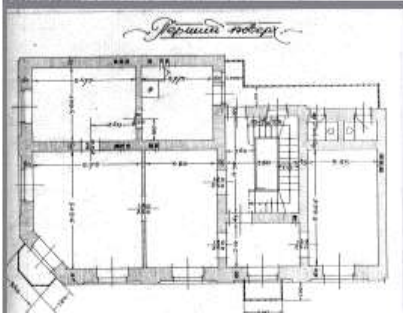

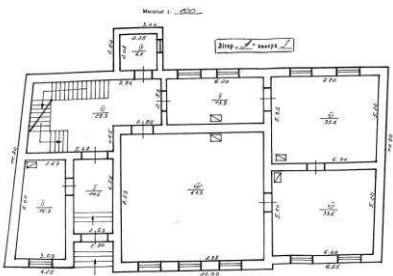

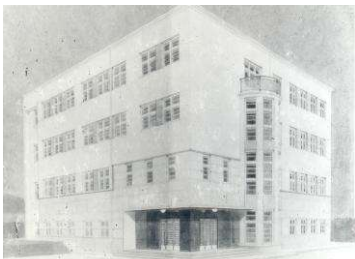
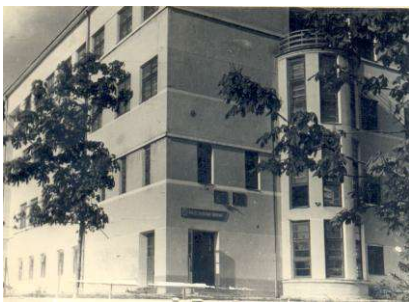
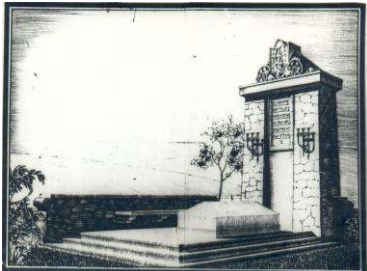

В центрі пам'ятника є меморіальна кам'яна плита з написом «Полеглим героям-стрільцям УГА». Завершує його Тризуб, всередині якого три хрести накладені на гілку калини. Проектом було передбачено факельні чаші, що дало змогу забезпечити горіння факелу навіть при пориві вітру. У підніжжі виготовлено масивну труну із хрестом посередині. З переднього боку труни напис: «Василь Михайлицький – хорунжий УГА і два невідомі стрільці УГА».

В лівому кутку залишено земельну площу в один квадратний метр для росту червоної калини, як символу стрілецької слави. Брати Конради об'єднали обеліск в єдину композицію із загороженою. Відкриття відбулося на Зелені свята 1930 р. За своїми технічними параметрами ця пам'ятка вважається кращою в Галичині.

Окрім вище згаданих, в м. Рогатині є інші пам'ятні і неповторні будівлі, котрі не можуть залишитися поза нашою увагою. Серед них: районна бібліотека (колишній «Magistrat») по вул. І.Франка, 8 (табл. 1, рис. 1.4 – 1.6), приміщення суду, прокуратури, державної нотаріальної контори по вул. Галицькій, 40 (табл. 1, рис. 1.10), Рогатинська гімназія ім. Володимира Великого по вул. Галицькій, 62 (табл. 1, рис. 1.11), будівля райвідділу УМВС по вул. Галицькій, 45 (табл. 1, рис. 1.12).

Протягом років, в Галичині, історично склалося так, що найвеличнішою будівлею була церква – центр громадського та релігійного життя громади, виразник його духовних ідеалів [4]. Як приклад, є монастир сестер Василіянок в м. Івано-Франківську - пам'ятка архітектури XX ст. (табл. 2, рис. 2.6). У 1911-1913 рр. його будували архітектори І. Левинський та О. Лушпинський, а в 1939 р. закінчив Р. Грицяй [6]. Крім того, за проектами Р.Грицяя споруджено

Таблиця 1. Архітектурні споруди м. Рогатина.

Окружний (Повітовий) Союз Кооператив		
		
Рис.1.1. Фасад споруди	Рис.1.2. План споруди	Рис.1.3. Фото споруди 1935р.
Рогатинська районна бібліотека (Рогатинська міська управа «MAGISTRAT»)		
		
Рис.1.4. План споруди	Рис.1.5. Рогатинська міська управа «MAGISTRAT», фото 30-х р. XX ст.	Рис.1.6. Рогатинська районна бібліотека, фото 2010 р.
Рогатинська середня школа № 1 (польська гімназія ім. Петра Скарги)		Пам'ятник полеглим героям УГА
		
Рис.1.7. Архівний проект 1932 р.	Рис.1.8. Фото споруди 1933 р.	Рис.1.9. Архівне креслення
Інші громадські споруди		
		
Рис. 1.10. Приміщення суду, прокуратури, державної нотаріальної кантори, 2010р.	Рис. 1.11. Рогатинська гімназія ім. Володимира Великого, фото 2010 р.	Рис. 1.12. Будівля райвідділу УМВС, фото 2010 р.

Таблиця 2. Громадські споруди за проектами Р.Грицяя.**Народні доми в
Рогатинському районі**Рис. 2.1. Народний Дім в с. Черче,
фото 2010 р.**Сакральні споруди в
Рогатинському районі**Рис. 2.2. Церква в с. Фрага,
фото 2010 р.Рис. 2.3. Народний Дім в с. Помон'я,
фото 2010 р.Рис. 2.4. Церква в с. Бабухів,
фото 2010 р.**Лікувальні корпуси санаторію «Черче» в
с. Черче Рогатинського району**

Рис.2.5. Фото лікувального корпусу 2010 р.

**Монастир сестер Василянок в
м. Івано-Франківську**

Рис.2.6. Фото монастиря 2010 р.

церковні храми в с. Фрага та с. Бабухів (табл. 2, рис. 2.2, 2.4); народні доми в с. Черче та с. Помонята (табл. 2, рис. 2.1, 2.3) та лікувальні корпуси санаторію «Черче» (табл. 2, рис. 2.5.).

Вивчення життя і творчості Р. Грицяя, доводить його потяг до знань, творча праця, патріотизм, прагнення до вдосконалення, вміння ставити перед собою мету і йти до неї праведним шляхом, почуття обов'язку, відповідальності – захоплюють, вартують наслідування.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що матеріали та результати роботи можуть бути використані при написанні наукових робіт з історії української архітектури та культури, в навчальних виданнях.

Висновки з даного дослідження:

- зроблено спробу показати роль архітектора Романа Грицяя в культурному, освітньому і мистецькому житті Галичини;

- доведена відповідність проектів створених Р. Грицяєм тогочасним стильовим напрямом що панували в архітектурі Західної України і, зокрема, Галичини;

- надзвичайно цінною для теперішнього і майбутніх поколінь є спадщина Р. Грицяя. Його внесок у національну мистецьку скарбницю втілений у архітектурних спорудах, які на багато років залишатимуться взірцем архітектурної майстерності із збереженням національної ідентичності. Архітектурні шедеври Р.Грицяя – довершений зразок українського модерну.

Своє подальше завдання вбачаємо в тому, щоб докласти зусиль для детального вивчення діяльності Р. Грицяя, поширення інформації про його архітектурну спадщину серед широких кіл громадськості, вшанування пам'яті про видатного українського архітектора.

Література

1. Воробець М. В. Збережемо в серці ім'я українського зодчого //Рогатинська земля. – 2007 р. – № 49(584).
2. Воробець М. В. Рогатин. Історичний путівник–довідник. – Рогатин: Голос опілля, 1999. – 107 с.
3. Воробець М. В. Костьол св. Анни в Рогатині: [регіональний науково-методичний альманах «Краєзнавець Прикарпаття»]. – Івано-Франківськ: ОДЦТКУМ, 2007. – №9. – 83с.
4. Гаврилів М. Б. Архітектурні пам'ятки Прикарпаття: [регіональний науково-методичний альманах «Краєзнавець Прикарпаття»]. – Івано-Франківськ: ОДЦТКУМ, 2005. – №5. – 78 с.
5. Кирчів А. Архітектор Роман Грицяй /Київ: Аудиторія, 1997. – № 14-15.
6. Полек В. Майданами та вулицями Івано-Франківська.– Львів, 1994.–С. 77.

7. Рогатинська Земля// [Збірник історично-мемуарних, етнографічних і побутових матеріалів]. – Нью-Йорк – Париж – Сідней – Торонто: Центральний комітет «Рогатинщина», 1996. – т. 2. – 845 с.
8. Якубовський В.Б. Еволюція архітектури одностороннього житлового будинку/ Архітектурний вісник – 2008. - № 28-29. – 23с.

Аннотація

Фигура архитектора, просвітителя, педагога, сознательного гражданина Р. С. Грицай малоизвестная художественной аудитории Украины. Роман Грицай - украинский архитектор, ученик и последователь известного львовского архитектора Ивана Левинского. Р. Грицай получил образование во Львовской политехнике. В междувоенный период (1922-1939 гг) утвердился как создатель общественных зданий и сооружений: народных домов, школ, лечебных учреждений, церквей. Был основоположником конструктивистско-функционалистического стиля в Галичине. Материалы работы могут быть использованы при написании научных работ по истории украинской архитектуры и культуры, в учебных изданиях.

Ключевые слова: творчество Р. Грицай, архитектурное наследие Г. Грицай, конструктивистско-функционалистический стиль, архитектор Галичины XX в.

Article

The figure of the architect, representative of the Elucidative, teacher, conscientious citizen R. S. Hrytsay is not well-known among the artistic audience of Ukraine. Roman Hrytsay is the Ukrainian architect, disciple and follower of prominent Lviv architect Ivan Levynskyu. R. Hrytsay had graduated from Lviv polytechnic, where he received his education. In the interwar period (1922-1939) he became firmly established himself as the architect of public buildings and structures such as folk houses, cultural centers, schools, hospitals, churches. He was the founder of the style in the field of constructivism and functionalism in Halychyna. Materials of his works can be used in writing scientific papers on the history of Ukrainian architecture and culture, in educational establishments.

Key words: the art and activity of R. Hrytsay, his architectural inheritance, the style in the field of constructivism and functionalism, the architect of Halychyna in the twentieth century.